

TÜRKÇE ÜZERİNDE GREKÇE TESİRİNİN TARZLARI VE SINIRLARI İLE BAZI AZ MALÜM VE MÜPHEM ETİMOLOJİK HUSUSLAR HAKKINDA GÖRÜŞLER

Emilio Arrigoni

Yunanistan'da diğer dillere yaptığı katkıya önem verildiğini gösteren bir temayülün mevcut olması tabii bir şeydir. Yine de bu katkının batı dillerine (meselâ Fransızca ve İngilizce) klâsik Yunancadan doğrudan doğruya gelmediği fakat hemen hemen hepsinin Latince yoluyla geçmiş olduğu unutulmamalıdır. Bilhassa müşterek Ortodoks dinine dair veya modern Grekçe (Rumca) konuşma lisanından Balkan dillerine girmiş olan terimler müstesna, Yunancadan vasıtasız alınmış kelimeler daha azdır. Öte yandan uluslararası ilme ait çağdaş istilâhların teşekkül etmesinde, Grekçenin başka dillere nispetle mutlak üstünlüğünü ve sadece kendi köklerinden en son icatlara kadar tüm fennî mefhumları Yunanca ifade etme ve ona Yunanca yine nihai bir isim vermenin imkânını hiç kimse inkâr edemeyecektir. Grekçenin klâsik devirden sonra ikinci defa yayılmasını söz konusu teknik ve bilime ait yüzlerce yeni terim açıkça ispat eder¹.

1 Arapçanın, aşırı derecede verimli bir lisan olması ile birlikte yeni teknik ve bilimsel terimlerin teşkilinde Grekçeden pek az mücehhez olduğu hakkında, krşl. V. MONTEUIL, *L'arabe moderne*, Paris 1960, s. 131-135 : «L'arabe ne peut réunir deux mots par une voyelle thématique comme font le latin et le grec, ni les joindre selon les composés de l'anglais ou de l'allemand. *La composition n'est pas dans son génie*. Ceci est un grand handicap dans la constitution d'un vocabulaire technique scientifique. Souvent l'arabe, à bout de ressources, est obligé de transporter tels quels ces composés grecs ou gréco-latins, expressions lourdes, gauches, qui révèlent leur origine étrangère (H. Fleisch)... Or, on peut constater aujourd'hui que le développement de l'électrotechnique se traduit de façon frappante dans le grec moderne par l'extension extraordinaire des acceptions du mot hérité du grec ancien *èlèktron* (B. Serebrennicov)... *L'arabe moderne n'a pas la souplesse du grec...* L'arabe fait une parte impor-

Doğrusunu söylemek lâzımgelirse, Grekçenin bu tükenmez verimliliğinden ve çağdaş teknik ıstılahat bakımından zenginliğinden, daha ziyade Yunanistan'ın dışında istifade edilmiştir; öyle ki bilim ve tekniğin ihtiyacını karşılamak için masa başında türetilmiş Grekçe kelimeler çok kere Yunanistan'a, sanki yeni olarak, ithal edilmiştir. Bu türden uğraşların faydası şudur: öteki dillerden hiçbir kelime almaksızın ve *Katharévusa* («arı dil» veya «Özyunanca») nın söylenilen şeklinde yalnız kendi köklerinin delâletiyle, herhangi bir kavramın kolaylıkla ifade edilebildiği tek lisan bugün Grekçedir. *Telegraf*, *telefon*, *mikrofon*, *megafon*, *mikroskop* gibi Avrupa veya Amerika'da Grekçe köklerinden türetilmiş yüzlerce yeri doldurulmaz uluslararası bilimsel terim, Yunanistan'a *ithal* edilmesine ve bu yüzden orijinal ve «yerli» olmamasına rağmen, Yunanistan'da kültürsüz kimseler tarafından bile terimlerin köklerinden ve aslı manalarından anlaşılabilir. (Meselâ: Grekçe *téle* = uzak; *grafé* = yazı; *fóné* = ses; *mikrós* = ufak; *mégas* = büyük *skopéo* = dikkatle bakıyorum).

Kullanılan terimler ve bu terimlerle ifade edilmek istenen kavramlar üzerinde kısaca durmamız gerekiyor. Eski Yunanca, bu deyimde ifade ettiği gibi, klâsik devrin Grekçesidir. Fakat şimdiki durum bakımından, eski ve yeni Yunanca arasındaki fark düşünülebildiğinden daha belirsizdir. Yunan devletinin bugünkü resmî dili, Yunancanın *Katharévusa* (καθαρεύουσα : kelimenin tam anlamı : «lisân-ı hâlis», Özyunanca) şeklindeki Grekçedir. *Katharévusa* veya «Özyunanca» eski Grekçenin sözlük ve morfoloji bakımından hafif sadeleştirilmek suretiyle tekrarlanmasıdır. Meselâ, bu makalede Eski Yunanca olarak gösterilen kelimeler, *Katharévusa* = Özyunanca'da bugün hâlâ kullanılabilir. Özyunanca, resmî evrakta mecburen kullanılır; diğer taraftan ilmi neşriyatta ve konuşulan dilde, nutuklarda veya radio televizyon yayınlarında ise, konuların ehemmiyetinin icab ettirdiği hallerde tercih edilmektedir. Maamafih her gün konuşulan gerçek dil Grekçenin *Dimotikî* (δημοτική kelimenin tam anlamı : «halk lisanı») denilen şeklidir. *Dimotikî*, herkesin kültürüne ve tercihlerine göre şahıstan şahsa değişebilmesine rağmen, bütün Yunanlıların müşterek anlaşma vasıtasıdır. Özyunancaya mukabil, *Dimotikî*, morfolojisinin basitleştiril-

tante à l'affixation, mais il ne possède qu'un petit nombre de préfixes et de suffixes...: autre difficulté, à côté de l'inaptitude à la composition, pour la constitution d'un vocabulaire technique, scientifique, dans la langue moderne (H. Fleisch)».

mesi ve sözlük bakımından Katharévusa'nın tam aksine olarak bilhassa Türkçe veya İtalyanca asıllı yabancı kelimelerin çokluğu ile karakteristiktir. Bahsettiğimiz bugünkü konuşulan Grekçenin şekline Türkçede *Rumca* denilmektedir. İfadenin kesinliği, sadeliği ve açıklığı bakımından makalemizde bu terim istimal edilecektir. *Rumca* ve *Yunanca* kavramları arasında Türkçe ve Doğu Akdeniz ile Orta Doğu dillerinin belirttiği bu fark, Avrupa dillerindekinden şüphesiz daha doğrudur². Orada umumiyetle sadece eski Yunanca ile yeni Yunanca (Grec ancien et Grec modern) arasında fark gözetilerek, yeni Grekçedeki saf yüksek ve resmî standard ile konuşulan lisanın ayrılığı tamamen kaybedilmiştir; halbuki eski Yunanca, modern Özyunancada düşünülebildiğinden daha büyük ölçüde hayatiyetini muhafaza etmiştir. Aksine Rumca ve Yunanca deyimlerinde tezahür eden birbirine aykırı kavramların her ikisini, daha geniş ve şumüllü *Grekçe* ifadesi kapsar. Eski Yunanca tabiri, Grekçenin klâsik devrine ait şeklini kâfi derecede belirtmektedir.

Yukarıdaki izahlarımıza uygun olarak, kullanacağımız terminoloji şöyle olmalıdır :

Eski Yunanca : Klâsik devir Grekçesi.

Rumca : Ortaçağdan itibaren halk tarafından konuşulan Grekçe (*Dimotiki*, halk lisanı).

Özyunanca (*Katharévusa*) : bilhassa yazı dilinde mevcut klasik tiplere yitürulan modern resmî Yunanca.

Yeni Yunanca (Grec modern) : Özyunanca ve Rumca'yı içine alır.

Yunanca : Yüksek seviyede ananevî kaidelerine ve sözlüğüne bağı kalmış standard ve saf Grekçe dil. Eski Yunanca, Orta ve Yeni Çağda geleneksel tiplere göre bilhassa yazı şeklinde olan Grekçe ile bugünkü resmî Özyunanca (=Katharévusa), genel olarak Yunanca kavramına dahil edilebilir.

Grekçe izah edildiği gibi geniş manasında Yunanadaki bütün şekilleri ihtiva etmektedir³.

2 Doğu lisanlarındakine paralel olarak Grekçedeki ananevî istimal için bak. s. 476, D).

3 Etimolojik bakımdan : Rumca < Rum. *Rum* : Latince *Romanus* Yunanca Ῥωμαῖος (Rhomaïos) = Romalı, Romen; Ortaçağda ise, Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) a ait : Rumlar (Rumcada Ῥωμαῖος , okunuşu Romios) Arapça-Farsca-Türkçe روم Rum = Rumlar ise, geniş manasıyla Anadolu, Ana-

Esas konumuza şimdi dönebiliriz. Daha önce söylediğimiz gibi ve Türkçe gözönüne alındığında da görüleceği üzere, Grekçenin modern dillere tesiri umumiyetle *vasıtalı* olmuştur. Bu hususu, bilhassa Türkçe için, açık olarak tesbit etmek ancak bu tesirin mekanizmasını araştırmakla mümkün olur kanaatindeyiz.

Tipik ve genel fenomen : Klâsik devirden itibaren Latinceye ve Latince den modern Avrupa dillerine geçen Grekçe kelimeler. Bundan dolayı söz konusu kelimeler *eski yunanca telâffuzu* latinceye uydurulmuş şekliyle devam ettirmiştir. Bu hususu sarıh olarak şöylece ifade edebiliriz : *Eski Yunancadan vasıtalı şekilde geçmiş olan klâsik terimler.*

Meselâ : Aristoteles ekolünün merkezi olarak eski Atinanın doğusunda bulunan park ve jimnasium (Eski Yunanca Λύκειον = Lýkeion) Latince *Lyceum* kelimesinde eski Yunancadaki manasını muhafaza etmiştir.

Eflatun ekolünün merkezi olarak eski Atinanın batısında bulunan park ve jimnasium (Eski Yun. Ἀκαδημία = Akadēmía) Latince *Academia* kelimesinde eski Yunancadaki manasını muhafaza etmiştir.

GREKÇE KELİMELERİN TÜRKÇEYE GİRİŞLERİ BAKIMINDAN İZLEDİKLERİ YOLLAR

1. BİRİNCİ YOL

Yukarıda izah ettiğimiz usulle pek çok Grekçe kelime Latince yoluyla veya Latince transkripsiyonu ile Fransızcaya da geçmiştir. Son söylediğimiz Fransızca şekilde bu kelimeler *geçen yüzyıldan itibaren* ters yönde, batıdan doğuya doğru bir yol takip ettiler. Böylece «Fransızca-Grekçe» tarzındaki kelimeler diğer dillere ve bu arada Türkçeye de girmeye başladılar. Bu fe-

doludaki halklar, Selçuk ve Osmanlılar, sözün kısası, *Doğu kavimleri için en yakın Akdenizin batısı.*

Yunanca < Yunan . Yunan, Grekçede ἰωνες, ἰαόνες (iones, iaones) kelimesinin manası ile İyonlar, Batı Anadolu sahillerindeki eski Yunan âleminin en doğusunda yaşayan Grek kavmi : geniş manada ise, *Şarktan bakışla eski Elenler.* Bugün için, Rumlardan tefrik edilen, mevcut Yunan devletinde yaşayan kimse. (bütün yukarıdaki manalar için krşl. Arapça - Farsca يونان).

nömen önceki paragrafta nazarı dikkate alınanın en son gelişmesi olarak düşünülebilir ve «Yunanca'dan vasıtalı şekilde Türkçeye geçmiş olan klâsik uluslararası terimler» şeklinde ifade edilebilir..

Meselâ : Eski Yun. Λύκειον (Lýkeion) > Lat. *Lyceum* > Frans. *Lycée* (telaff. *Lise*) Türkçe *Lise*. Şimdiki Yunancada yazılış tarzı eskisindeki gibi fakat telaffuzu *Likiyon* olur..

Eski Yun. Ἀκαδημία (Akadēmía) > Lat. *Academia* > Fransızca *Académie* (telaf. *Akademi*) > Türkçe *Akademi*. Şimdiki Yunancada yazılış tarzı eskisindeki gibi fakat telâffuzu *Akadhimiya* olur.

Eski Yun. ἀρχεῖον (arkhéion) > Lat. *archivum* > Frans. *archives* (telaf. *arşiv*) > Türkçe *arşiv*. (Şimdiki Yunancanın telaffuzu : *arhiyon*).

Eski Yun. Βυζάντιον (Büzántion) > Lat. *Byzantium* > Frans. *Byzance* (telaff. *Bizans*) > Türkçe *Bizans* (şimdiki Yunancanın telaffuzu *Vizándiyon*).

2. İKİNCİ YOL

Etimolojik bakımdan tam manasıyla Grekçe olan, fakat *Yunanistan dışında*, geçen yüzyıldan günümüze kadar bilim ve tekniğin ihtiyaçlarını karşılamak için meydana getirilen yeni kelimeler. Bu terimler bir taraftan yeni Yunancaya ithal edilip orijinal şekillerini tekrar aldılar; öteki taraftan bilhassa Fransızca veya İngilizce yoluyla diğer dillere geçtiler. Bu yol, Türkçe için Fransızca yoludur. Bu hususta kaydedilebilecek birçok sebep arasında, batı tesirinin ananevî olarak Türkiye'ye Fransız kültürünün delâletiyile gelmiş olmasını ve diğer batı dillerine nisbetle Fransızca fonetiğin Türkçeninkine inkâr edilemeyecek bir şekilde benzerliğini ve adaptasyon kabiliyetini özellikle belirtmek icap etmektedir.

Misaller : *Telefon*. Yunanca etimolojisi : τῆλε (téle) = uzak; φωνή (phóné) = ses. Fransızca *téléphone* (telaff. telefon) > Türkçe *telefon*; Yeni Yunancada tam sahih olarak şekli τηλέφωνον (bugünkü okunuşa göre tiléfonon).

Kozmonot — Yunanca etimolojisi : κόσμος (Kósmos) = evren; ναύτης (náutēs) = gemici. Fransızca : *cosmonaute* (telaff. Kozmonot) > Türkçe *Kozmonot*; Yeni Yunancada sahih olarak şekli κοσμοναύτης (bugünkü telaffuza göre Kozmonáftis).

Jeoloji — Yunanca etimolojisi : γῆ(gē) = toprak, arz; -λογία(-logía), λόγος (lógos = nutuk, mana, prensip)'dan tecride delâlet eden grekçe sonekli formül. Fransızca *géologie* (telaff. jeoloji) Türkçe *jeoloji*; Yeni Yunancada sahih olarak şekli γεωλογία (bugünkü okunuşa göre: ğeoloĝiya).

Türkçe bakımından yukarıdaki kelimeler kategorisini «*Grekçeden vasıtalı bir şekilde geçen ilmî uluslar arası yeni terimler*» (neolojizm) olarak ifade edebiliriz.

3. ÜÇÜNCÜ YOL

Ortaçağdan itibaren vasıtasız şekilde Bizans İmparatorluğunda (ve ondan sonra Osmanlı Devletinin bazı vilâyetlerinde Rumlar tarafından) konuşulan dilden, Türkçeye ve diğer lisanlara, bilhassa Balkan dillerine, geçmiş olan Grekçe kelimeler. Batı tesirinin başlaması üzerine, yukarıdaki paragraflarda belirttiğimiz gibi, Grek menşeli kelimelerin Türkçeyi istilâsından önce, şimdi bahis konusu ettiğimiz yolla birçok Grekçe kelimeler Türkçeye girmiştir. Burada dikkat edilmesi icap eden husus Türkçedeki en eski Grekçe kelimelerin dile bu şekilde *vasıtasız olarak* geçmiş olmasıdır. Açık olarak belirtmek istediğimiz, Türkçenin Grekçeden doğrudan doğruya kelime almış olmasıdır. Bugün konuşulan Grekçede de muhafaza edilen bu kelimelere daha basit ve kesin ifade ile «Rumca» diyebileceğiz. Türkçe bakımından bu kelimelerin 1. ve 2. paragrafta belirtilen terimlerin eski Yunanca telâffuzuna uygun olarak Türkçeye geçmesine rağmen, söz konusu bu kelimeler muhtelif fonetik uydurumlarla *Orta ve yeni çağ Grekçesinin telâffuzunu tekrarlamaktadır*.

Rumcadan Türkçeye vasıtasız geçmiş olan kelimeler bilhassa şu konuları kapsar :

A) *Hıristiyan dinine ait terimler :*

Meselâ : *Hıristiyan :* Grekçe Χριστιανός (Khristianós) Hz. İsa'nın Yunanca isminden Χριστός (Khristós).

Istavroz : Eski Yun. σταυρός (staurós) = kazık, haç; geç devir Grekçesinin telaffuzu *stavrós*.

Vaftiz : Yun. βάπτισις (báptisis) = suya batırma, vaftiz : Rumcada βάπτισή (telaf. váftizi) şeklinde de bulunur.

Yortu : Yun. εορτή (eorté); Rumca γιορτή (telaff. yiorťi).

B) *Coğrafya, idare, savaş, mimarî sanatı ile aelâlâde teknik ve meslek-
lere ait terimler.*

Meselâ : *İstanbul*. Yun. πόλις (pólis) = kent, şehir; Rumca da πόλι(ς), póli(s) = şehir. Fakat büyük harfle Πόλις kelimesi, yalnız İstanbul'a delâlet eder. (Εί)ς τήν Πόλι(ν), Rumca telaff. (i)s tin Bóli(n) = *şehirinde* [bulunurum], *şehrine* [gidiyorum] ifadelerinden Türkçe İstanbul, İstanbul şekilleri meydana getirilmiştir. Böylece πόλις (pólis)'ten, Eski ve Yeni Yunanca πολίτης (polítis) = şehirli, vatandaş; Πολίτης (Polítis) Rumcada büyük harfli ise = İstanbullu : ve İtalyanca morfolojisinden adaptasyon olmuş ἀλά φράγκα (ala fránga), ἀλά τούρκα (ala túrka) Rumca-Türkçe ifadeleri gibi, Rumca ἀλά πολίτα (ala políta) «İstanbul usulü» «İstanbul tarzında olan» da rastlanır⁴.

Efendi : Eski Yun. αὐθέντης (authéntēs) = kelime mânası «kendi kendine işliyen» veya «kendiliğinden bir şeyin sebebi olan»; Elenistik devirden itibaren «mutlak hükümdar, kayıtsız şartsız kiral, müstebit, otokrat»; Rumca ἀφέντης (okunuşu *aféndis*) bazan Tanrıya ve Hz. İsa'ya, bazan da Bizans İmparatoru ve Devlet büyüklerine böyle hitap edilirdi (= efendimiz, hazret, hazretleri); Rumca Μέγας Αφέντης (Meğas aféndis; μέγας = büyük) ise, yalnız Osmanlı Padişahını belirtmekteydi. Rumca geniş meallî kelimeden (*Aféndis* = beg, bey, sahip) Osmanlıca اوردى Özel addan sonra gelerek bugünkü *efendi* ifadesinin zamanımızda aldığı anlamına kadar, söz konusu kelimenin itibar manasının devamlı azaldığına dikkat edilme-
lidir.

Sınır : Yunanca σύνορον (sýnoron).

Barut : Elenistik Grekçesinde πυρίτις (pyrítis) > Türkçe *barut* ve Türkçeden yeniden Rumcaya geçen μπαρούτι (telaff. barúti); Yunan asıllı bir kelimenin modern Grekçeye pek nadir olmayarak başka bir dilden dönmüş olanlardan birisi.

4 Yukarıdakine benzeyen fenomenler hakkında karşı. Yun. ἄστυ (asty) = kale; fakat büyük harfli ise Ἄστυ (Asty : Kale) kelimesi bugün yalnız Atina ile Akropol'e aittir. Arapça قلعة geniş manasında sadece «şehir» dir, fakat Türkçede yalnız Medinetürresulullah'ı ifade eder; Latince urbs (=şehir) den gelen İtalyanca Urbenin yalnız Roma şehrini ifade etmesi gibi.

Yalı Eski ve bugünkü Özyunancada αἰγιαλός (aigialós : şimdiki te-
kaff. eǧialós) = sahil : Rumca γιάλος telaff. yalós.

Izgara Eski Yunanca ve Rumca ἐσχάρα, σχάρα((e) skhara).

Irgat Eski Yunanca ve Rumca ἐργάτης (ergátēs) = işçi.

C) *Yolculuk ve ticaret, limanlar, balıkların adları ve umumiyetle de-
nizcilğe ait terimler*⁵.

Meselâ : *Liman* Eski ve Özyunanca λιμήν limén, şimdiki okunuşu
limín); Rumca λιμάνι (limáni) ise daha önce gördüğümüz *baruti* kelimesin-
de olduğu gibi, Türkçe şekli Grekçe halk diline tesir etmiştir.

Ahtapot : Yun. οκτάπους , oktapus, harfi harfine «sekiz ayaklı (hay-
van veya nesne)»; Rumca οχταπόδι telaff. ohtápódhi.

Ç) *Bilhassa Akdeniz sahasına ait nebat türlerinin adları.*

Meselâ : *Defne*. Yun. δάφνη (dáfne).

Enginar. Yunanca κινάρα (kinára), Rumca άγκινάρα (anginára).

Lahana. Yunanca λάχανον çoğul ise λάχανα, lákhana : Türkçedeki
şekli Grekçe çoğulundan türetilmiştir.

D) *Daha yakın zamanlarda alınmış olan argo terim ve ifadeler.*

Meselâ : *Elenikasını bilmek*, bir şeyin en iyisini bilmek : Grekçede
Ἑλληνικά (Ellēniká) = Yunanca, klasik veya Özyunanca (Kátharévusa)
«lisân-ı münevver» güç ve mümtaz sayılan dil, her günün, konuşulan halk
dili ve bu yüzden ona nisbetle sade kolay ve aksine alelade sanılan *dimotiki*
veya ρωμαίικα (roméika = Rumca) ile karşılaştırılmaktadır.

Aftos, dost, sevgili. Yunanca ve Rumca αὐτός (autós, şimdiki oku-
nuşa göre aftós, fakat Grekçede *eril* olarak) = bu, bu adam, «söz konusu
veya ima edilen insan».

⁵ Bu hususta en geniş araştırma H. ve R. KAHANE ile A. TIETZE'nin
*The Lingua Franca in the Levant, Turkish nautical terms of Italian and Greek
Origin* (Urbana 1958) adlı eseridir.

Aftospiyoz, değersiz. Rumca αὐτός ποιός (telaff. aftós piós, eril soru zamiri, harfi harfine : «o kimdir»). Adı geçen ifade, bir insanın veya nesnenin önemsizliğini göstermektedir.

Yukarıdaki üçüncü paragrafta a, b, c, ç, d, fasıllarında bahsedilen hususları «*Rumcadan Türkçeye vasıtasız geçmiş olan Grekçe kelimeler*» diye ifade edebiliriz.

4. DÖRDÜNCÜ YOL

Klasik devrin nihayetinde ve Ortaçağın ilk yüzyıllarında bazı Grekçe kelimeler yakın Doğu dillerine ve bilhassa Arapça ve Farsçaya geçmiş olup bunlar herhalde Grekçeden değil, vasıtasız şekilde Arapça veya Farsçadan Türkçeye girmişlerdir.

Meselâ : *kanun*. Yun. κανών (kanón) = kaide > Arapça-Farsça قانون > Türkçe kanun.

Defter : Eski Yun. διφθέρα (difthéra) = «deri» veya «deriden yapılmış her nesne», «parşömen kitaplar ve defterleri» > Farsça-Arapça دفتر > Türkçe defter, teftér; ve Türkçeden yine Rumcaya δεφτέρι, τεφτέρι (dheftéri, teftéri) şeklinde geçmiş olup Türkçedeki *defter* kelimesi ile aynı manadadır.

Yukarıdaki kategoriye «*İslam medeniyeti çerçevesinde olan ve bu vasıta ile Türkçeye geçen Yunanca kelimeler*» şeklinde ifade edebiliriz.

5. BEŞİNCİ YOL

Grekçe olmıyan, aslen batı dillerine ve bilhassa Latince veya İtalyancaya ait fakat Rumca yoluyla ve Rum telaffuzuna ve morfolojisine uydurulmuş şekliyle Türkçeye girmiş olan kelimeler.

Mesela : *Gümrük*. Latince commercium (Ortaçağ okunuşu kommèrcium) > Bizans devri Grekçesi κομμέρκιον (kumérkion) > Türkçe gümrük.

Marangoz. Venedik lehçesi marangon > Rumca μαραγκός (marangós) ve Rumcadan Türkçeye *marangoz* : İtalyancada meçhul olan, aksine Türkçede muhafaza edilmiş Eski Yunanca ve Rumcada eril tekilim yahni

halini işaret eden Grekçe sonek *-os* Türkçedeki *marangoz* kelimesinin Rumcadan alındığını göstermektedir.

Ağustos. Latince *augustus* > Rumca αὐγουστος (telaff. *avğustos*) Türkçe *ağustos*: burada görülen Grekçe sonek *-os* için yukarıdaki izaha bakınız.

Konsolos. Latince *consul*, Venedig lehçesinde *consolo* (telaff. *kónsolo*) > Rumca şimdi az kullanılan şekilde κόνσολος (*kónsolos*): Grekçe sonek *-os*.

Numara Latince eril tekil *numerus*; Latince, İtalyanca ile Venedig lehçesinde *numerus*'un eril çoğulu *numeri* veya *numari* dır. İtalyancadan Rumcaya geçince yukarıdaki kelimenin çoğulu νούμερα (*númera*) oldu: Türkçede muhafaza edilen yansız⁶ çoğulun yalın ve *-i* halini ifade eden Grekçe sonek *-a* *numara* kelimesinin Rumcadan Türkçeye geçtiğini göstermektedir.

Paragrafta zikredilen kısmı «*Rumca yoluyla Türkçeye girmiş olan batı dillerine ait kelimeler*» şeklinde belirtebiliriz.

6. ALTINCI YOL

«*Rumca yoluyla Türkçeye girmiş olan Avrupa dilleri haricindeki kelimeler*».

Meselâ: *Mandalina, mandarina*. Uzak Doğudan Portekizce yoluyla diğer Avrupa dillerine girmiş olan söz konusu kelimeye yalnız Türkçede yansız çoğulun yalın ve *-i* haline delâlet eden Grekçe sonek *-a* muhafaza edilmiştir. Rumca μανδάρνια (*mandarínia*: çoğul).

Patates: Türkçede mevcut olan ve Rumcada tamamı telaffuz edilen, dişil çoğulun yalın ve *-i* halini ifade eden Rumca sonek *-es* (Fransızcada aksine *-es* okunmayan bir sonektir), Amerikan yerli dillerinde bulunan ve oradan İspanyolcaya ve öteki Avrupa lisanlarına geçmiş olan *patates* kelimesinin Rumcadan Türkçeye girdiğini göstermektedir. Rumca πατάτες (*patátes*: çoğul).

6 Yunanca'nın, Latince veya Almanca'da olduğu gibi, üç cinsi var: *eril*, *dişil* ve *yansız* (ne eril ve ne de dişil).

Domates : Meksika yerlilerinin dillerinden İspanyolcaya ve öteki Avrupa lisanlarına yayılmış olan *domates* kelimesinde Rumcanın tamamen telaffuz edilen *-es* soneki Türkçede de muhafaza olunmuştur. Rumca $\nu\tau\omicron\mu\acute{\alpha}\tau\epsilon\varsigma$ (domátes : çoğul).

Bu husus Osmanlı İmparatorluğu dahilinde yaşayan Rumların umumiyetle ticarî faaliyetleri göz önünde tutulmak suretiyle kısmen izah edilebilir.

7. YEDİNCİ YOL

«İtalyanca yoluyla Türkçeye geçmiş olan Yunanca kelimeler».

Meselâ : *Tiyatro*. Eski Yunanca $\theta\acute{\epsilon}\alpha\tau\rho\nu$ (théatron) > Latince *theátrum* > İtalyanca ve çeşitli lehçelerinde *teátro tiátro* : Türkçe *tiyatro* kelimesinin İtalyanca okunuşunu tekrarlamaktadır. Aksine Yunanca ve Rumca $\theta\acute{\epsilon}\alpha\tau\rho(\nu)$, telaffuzu théatro(n).

Komedyâ : Eski Yunanca (ve Rumca) $\kappa\omega\mu\omicron\delta\acute{\iota}\alpha$ (kômódia) > Latince *comoedia* > İtalyanca *commedia* (telaffuzu kommèdia) > Türkçe *komedyâ*.

Komedyânın müteradifi olan *Komedi* kelimesinin Türkçeye geçiş yolu başkadır : Eski Yunanca > Latince > Fransızca *comédie* (telaffuzu komedi) > Türkçe *komedi* olarak Fransızca yoluyla. Bu Yunancadan daha çok rastlanan türetme şekillerinden biridir. (bak. 1. yol, s. (472-473).

8. SEKİZİNCİ YOL

Çeşitli Türk-Yunan ilişkileri yolu ile Osmanlı toplumuna Yunanistan'dan vasıtasız giren, fakat lûgat bakımından Fransızca şekillere uydurulmuş, modern Yunanlılığın kültürünü ve siyasal kavramlarını ifade eden Grekçe kelimeler.

Meselâ : *Panelenizm*. Özyunanca $\Pi\alpha\upsilon\epsilon\lambda\lambda\eta\nu\sigma\mu\acute{o}\varsigma$: $\pi\acute{\alpha}\nu$ (pan) = tüm, $\acute{\epsilon}\lambda\lambda\eta\nu\sigma\mu\acute{o}\varsigma$ (şimdiki okunuşuna göre elinizmós) = Yunanlılık; Fransızca *Panhellénisme* (telaffuzu Panelenizm) > Türkçe *Panelenizm*.

Elen-Ortodoks. Özyunanca Ἑλληνορθόδοξος ; Ἑλλην (şimdiki okunuşuna göre Êlin) = Yunan, Fransızca *Hellène* (telaffuzu Elen)⁷. ᾽Ορθόδοξος

7 Krgl. Elence = Yunanca.

(telaffuzu orthódoksos : orthós = doğru, dóksa = inanç); dinde : «doğru inançlı [Hıristiyan]» manasına gelir.

Bu yol *Türkiye'ye Yunanistan'dan vasıtasız gelmiş kavramları ifade eden Fransızca şeklindeki Grekçe yeni kelimeler* tarzında ifade edilebilir.

9. DOKUZUNCU YOL

Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarından itibaren batı dünyasının tesiri ile, Türkçeye çok az miktarda girmiş olduğu halde, aksine, fonetik bakımından aslı Yunanca şekillerine, bazan geleneksel Greko-Latin transkripsiyonuna tekrar uydurulmuş, kültürel kavramları ifade eden Grekçe kelimeler. Bu tip kelimelerin sekizinci paragrafta bahsedilmiş olan hususun tam aksini gösterdiği söylenilebilir.

Meselâ : *Hegemonya*. Yunanca ἡγεμονία, klasik devrin okunuşuna göre *hēgemonía*, şimdiki telaffuzu *iğemoniya*; Fransızca *hégémonie* (telaffuzu *ejemoni*). Görüldüğü gibi Türkçe *hegemonya* kelimesinin şekli ve okunuşu eski Yunancanıninkine istinat ettirilmiştir⁸.

Iyonia : Yunanca Ἰωνία (ionía) > Türkçe *Iyonya*.

Kozmos : Yunanca κόσμος (kósmos) = dünya, evren > Türkçe *kozmos, kozmoz*.

Dogma : Yunanca δόγμα (dógma) = inanç, karar, kararname ve, muayyen manasında, din ve felsefede nas; > Türkçe *dogma*.

Sözkonusu kategori *lûgat bakımından Grekçeden Türkçeye vasıtasız şekilde ithal edilmiş Yunanca kelimeler* şeklinde ifade edilebilir.

Daha önceki paragraflarda belirtilmiş olan şekillerde vasıtalı veya vasıtasız Rumca veya yüksek seviyedeki Yunancadan türetilmiş olan ve Türkçede bulunan kelimelerin miktarı tesbit edilemez. Ortaçağdan itibaren doğrudan doğruya Grekçeden Türkçeye intikal etmiş olan Rumca kelimelerin bir çoğu bugünkü Türkçede kullanılmamaktadır. Aksine, Fransızca yoluyla ve batı tesiri altında Türkçeye girmiş Grekçe kelimelerin sayısı şüphesiz

8 Görünüşte benzeyişinden dolayı yeni Türkçe *egemen, egemenlik* sözlerinin yayılmalarında bir dereceye kadar belki *hegemonya* kelimesinin de tesiri olmuştur.

daha çoktur. Buna rağmen, onların yerleşmesi ve kullanım tarzı ve bu yüzden miktarı hakkında hâlâ tereddüt mevcuttur. Bilhassa teknik ve fennî ıstılahatın teşkili ve ithal vetiresinin tamamlanmaması ve nihai düzenlenmesinden dolayı Grekçeden bu şekillerde türetilmiş ve fasılasız surette türetilmekte olan yeni terimlerin sayıca artma ihtimali vardır; bunların Türkçedeki adedini nazari bakımdan bile tesbit etmek pek mümkün olmasa gerektir. Bazan teknik ve bilimsel yeni terimlerin yerine Öztürkçe formüller meydana getirilmiştir, bazan da kültürel ve edebî kavramları ifade eden Grekçe asıllı kelimelere, ananevi Osmanlıca terimler tekabül edilmektedir. Diğer taraftan Grekçeden türetilmiş yeni kelimelerin bir kısmı bugünkü Türk dilinin sınırında, kendilerinin yerini alacak daha münasip Türkçeleştirilmiş formülleri beklemektedir. Diğer bir kısmı ise mutad, alelade ve bu yüzden artık yeri doldurulamaz duruma gelmişlerdir.

Etimolojik bakımdan Türkçe üzerinde Grekçenin vasıtasız tesiri Orta ve Yeni Çağ Rumcasının kelimelerine münhasırdır. Aksine, Grekçe münevver dilinin dolaysız etkisi Türkçede, eğer tabir câiz ise, önemsiz kalmaktadır; nitekim klâsik veya yazı Yunancasına ait kelimeler bütün diğer Avrupa dillerine olduğu gibi, Türkçeye Latince yoluyla bile gelmemiş, fakat aşırı derecede girift ve dolaylı vetireyi izliyen, batı tesirinin altında diğer Fransızca kelimelerle beraber, onlarla karışık ve onlardan ayırt edilmemiş olarak Türkçeye girmişlerdir; islâmî ananede muhafaza edilen Yunanca kelimeler ise, Arapça yolu ile ve tam Arapçalaştırılmış şekilleriyle Türkçeye intikal etmiştir. Bütün bunlar gibi kelimelerin uzak Yunanca menşeleri inkâr edilemezse de, bu kelimelerin Yunan dışı ananeler delâletiyle Türkçeye geçtikleri de inkâr edilemez.

Bu yüzden yukarıda söylenmiş hususları göz önünde tutmak suretiyle, misal olarak iki müteber Türkçe sözlüğün ayrı metoduna dikkat nazarını çekmekten vazgeçemeyiz. Birincisinde⁹ her yabancı asıllı kelimenin ilk menşei değil, yalnız Türkçeye girdiği lisan ifade edilmektedir. (Meselâ: *defter* kelimesinin yanında sadece A [=Arapça] işareti bulunuyor). Göz önüne alınan ikinci Sözlükte¹⁰ tam aksi usule uyulmuş, Türkçe olmıyan kelimenin ümumiyetle yalnız ilk menşei işaret edilmiştir. (meselâ *defter* kelimesinin yanında sadece *Yun.* [=Yunanca] kısaltması bulunmaktadır). Etimolojik

9 Redhouse Sözlüğü, Türkçe-İngilizce, İstanbul 1968 baskısı.

10 Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu'nun yayınlarından, beşinci baskı, Ankara 1969.

izahın mecburen uzun ve oldukça dolambaçlı görünmesine rağmen (meselâ *Lise* kelimesi: Yunanca > Latince > Fransızca > Türkçe) *defter* kelimesinin menşei Yunanca > Arapça (veya Farsça) > Türkçe olarak şüphesiz daha münasip surette işaret edilebilecekti¹¹. Lâkin *Redhouse*'da *Lise* hakkında sadece F (=Fransızca) işaretinin bulunduğu, *Türkçe Sözlük*'te ise ancak Yun. (=Yunanca) menşei gösterildiği için, ikisinde de türkçeleştirilmiş kelimenin hakikî mahiyeti ile gerçek etimolojik vetiresi tamamen kayboluyor. Yalnız bu değil; birinci metodun (kelimenin ancak Türkçeye girdiği lisanı göstermenin) neticesi olarak, Grekçe tesiri kesinlikle önemsiz intibahı vermektedir; halbuki *Türkçe Sözlük*'e sathî bir göz atılırsa, Yunanca tesiri Fransızcanınkini altetmiş ve Arapça ile Farsça dillerine yaklaşıp görünmektedir: oysa ikisi de kabul edilemez bir neticedir.

Yapılması gereken iş gerçek mahiyeti ve sınırları ile değerini gözönüne alarak, Grekçenin Türkçedeki tesirine bakılmalıdır. Bu etki vasıtalı bir şekilde alınmış ise, muhakkak ki Yunanistan'ın değil, batı medeniyetinin tesiri sonunda alınmıştır. Grekçenin tesiri vasıtasız gelmiş ise, bu Rumca, yani sade konuşma lisanına, münhasır idi. Bu mahdud lisanî ve kültürel katkı Türklerle temas sonunda hasıl olan ve artık inhitat halinde bulunduğundan yalnız sınırlanmış sahalarda etkisini hissettirebilen Bizans medeniyetinin cüz'î miktarda tesir ihtimalini düşündürmektedir. Esas mevzuumuza dönecek olursak şunu söylememiz gerek : Türkçeye Rumca ve Yunancanın katkıları arasında tesbit edilen fark, bunların türk diline doğrudan doğruya veya vasıtalı olarak girdiklerini açıkça göstermektedir. Bu ayırımın sözlükçülük ve umumiyetle lisanîyat sahalarda da yapılması aslında gereklidir. Menşe Yunan ise, bu, umumiyetle yüksek seviyeli fikrî kavramların Grekçeden başka diller yolu ile Türkçeye intikal ettiğine delil teşkil eder. Rumcadan doğrudan doğruya alınan kelimeler ise daha ziyade avâmî, günlük hayata mütedair konulara aittir. Bütün bunlar Selçuklu ve bilhassa Osmanlı medeniyetinin üzerinde Bizans tesirini mübalâğa etmeye meyilli olan fazla gayretli tarihçileri düşündürmeliydi. Tedenni durumunda bulmakta ve Türkler tarafından sonuna erdirilmekte olan Bizans medeniyeti aslında verebileceğini vermiştir : artık sürekli yıpranan Doğu Roma İmparatorluğunun tesiri alelâde veya tatbikî sahalarda (idare, inşaat, meslekler, günlük hayatın tarzları) ile sınırlanıp Türkçeye, hemen hemen hiç bir kültürel mefhum katmamıştır. Söz konusu kültür katkıları Selçuklulara ve Osmanlılara

11. *Lise ve defter* için 472-473 ve 477 sahifelerimize bakınız.

bambaşka taraftan geldi : önce din, geçmiş zamanlarda, düşünülebildiğinden daha büyük bir mânia teşkil ettiği için, Türk dünyası Arap-Fars kültürel etkisine kapılarını açmış, fakat inhitat halinde bulunan, düşman ve ayrı dine mensup Bizans İmparatorluğunun tesirlerine kapalı ve sanki sağır kalmıştır. Türkçede vasitasız gelmiş Grekçe kelimelerin seviyesi -tabiatıyla Osmanlı toplumu bakımından- Bizans etkisinin böylece alelâde hususlara münhasır kalmış olduğunu yeteri kadar göstermektedir¹².

Görüldüğü gibi Grekçe veya Grekçeye ilgisi olan Türkçe kelimeler, bahsedilen dokuz paragraf (yol)ın birisiyle izah edilebilir. Bu ancak komplike olmayan hususlarda vâridir. Fakat her Grekçe kelimenin Türkçeye geçerken izlediği yollar hep aynı ve bir yol değildir; bunlar tesbit ettiğimiz yollardan bir kaçını birden izlemiş olabilirler. Meselâ tek Yunanca φιλόσοφος (filósofos) kelimesinden, Türkçeye, iki ayrı yoldan iki aynı manada değişik kelime girmiştir: Feylesof ve Filozof: aslen Grekçe olan *feylesof*, Türkçeye Arapça yoluyla gelmiş olduğundan, 4. paragrafla izah edilebilir; *filozof* kelimesi ise çok yakın zamanda Fransızca yoluyla Türkçeye girmiş olarak 1. paragrafın şümulüne girer.

MUSİKİ, MIZIKA, MÜZİK

Fakat Grekçe bazı kelimelerin Türkçeye geçişinde daha girift hususlara da rastlanır. Yunanca μουσική (*musiké*)¹³, klâsik devir sonrası okunuşuna göre *musikî* den birkaç Türkçe kelime meydana getirilmiştir : *müzik*, *mızika* ve *musiki* prototipleri gibi. Bunlar Grekçe *musiké* kelimesinin varyantlarından başka bir şey değildir. *Müzik*, batı tesirinin altında çok yakın geçmişte Fransızca (*musique*) dan Türkçeye girmiş olup, 1. paragraftaki hususlardan biridir. İkinci şekle gelince; Grekçeden türetilmiş olan Latince ve İtalyanca *musica* (telaf. *múzika*) bu lisanlarda tam Türkçedeki *müzik-musiki* manalarına gelir; fakat İtalyanca *musica* kelimesi, *mızika* veya mü-

12 Bizansın Osmanlılara kültürel katkısının mümkün olan en yüksek derecesi mimarî ve idarî sahalardadır. Fakat burada mücerret kavramlardan daha çok bir metod ve tarzlar meselesi bahis konusudur.

13 Grekçe *Muséion* (Fransızca *Musée* vasıta ile Türkçe *Müze*) gibi Eski Yunan mitolojisindeki sanat ve düşüncenin dokuz ilâhe (Musa)ler'den Grekçe *musiké* kelimesi türetilip hemen hemen her lisana yayılmıştır.

zika şekilleri altında Türkçede, «bando» veya «askerî orkestra» anlamı ile yerleşip sınırlanmıştır. Tiyatro veya genellikle temsil sanatına ait Grekçe asıllı kelimeler ekseriyetle İtalyanca yoluyla alındığından bunlar 7. paragrafın şümülüne girer¹⁴. Nihayet müzik sanatının kavramını Türkçede ifade eden terimlerden en eskisi olarak *musiki*'ye rastlanır. Etimolojik bakımdan Türkçe kelimenin sadece ilk menşeyini işaret eden lûgatlar bu terimi Yunanca tabiatıyla bağlamaktadırlar; ancak μουσική nin klâsik devir sonrasında *musikî* şeklinde okunması, Türkçe kelimenin vasıtasız şekilde Rumcadan geldiğini düşündürebildiğinden, bazı kimseler Türkçe *musikî*'nin menşeyini böylece hatalı olarak izah etmişlerdir. Aksine, bir kelimenin yalnız Türkçeye girdiği lisani gözönüne alan sözlükler hiç tereddüt etmeksizin bu kelimenin Arapçadan alındığını ittifakla belirtmektedirler¹⁵.

Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, *musiki* kelimesi ne Rumca, ne de Arapça yoluyla Türkçeye girmiştir. Tipik Arapça موسيقى şeklinde elif-i maksure mevcut bulunduğu ve bu yüzden kelimenin telaffuzu *môsikâ* veya *mûsikâ* olduğundan, bu terimin okunuşu Türkçeninkinden uzaklaşıyor; Arapça *mûsikî* (موسيقى) ye gelince, bu kelime sadece «musikişinas - müzisyen» anlamındadır¹⁶. Fakat esas Türkçe *musiki* kelimesinin gelme yolu di-

14 Krşl. paragraf 7. deki *tiyatro*, *komedya*. Bunlara biraz önce sarfetmiş olduğumuz «orkestra» kelimesi de katılabilir.

15 Türkçe *musiki* kelimesi hakkında misal olarak *Redhouse Sözlük*'ünde (s. 801) : Arapça. Ş. ŞAMÎ (*Kamus-u Türki*, İstanbul 1899, s. 1429), D. KELEKİAN (*Dictionnaire Turc-Français*, İstanbul 1911, s. 1245; burada kelimenin yanında mevcut olan * işareti menşeyin Arapça olduğunu göstermektedir, bk. aynı esr. s. 6, «işarat»), I. CHLOROS (*Leksikon Turko-ellenikon* [Türkçe-Yunanca Sözlük], İstanbul 1899, II. cilt, s. 1818) ile G. MEYER *Türkische Studien* I, Wien 1893, s. 60), bütün bu dört eserde : *Grekçeden Avrupa yoluyla*, F. DEVELLİOĞLU (*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1970, s. 822) sadece : *Osmanlıca*, söz konusu lûgatta Arapçada bulunmayan kelimeler için kullanılan ifade : krşl. aynı eser s. III. No. 10. H.K. KADRÎ (*Türk Lûgati*, İst. 1927-1945, IV, s. 421), izah edilemez surette : *Latince-Rumca*. Türkçe kelimelerin sadece ilk menşeyini gösteren *Türkçe Sözlük* (s. 539) ise : *Yunanca*. M.N. ÖZÖN (*Türkçe-Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, İst. 1962, s. 151) da aynı fikirde. S.Y. BAYDUR (*Dilimiz ve Yunan-Latin asıllı kelimeler*, Türk Dil Araştırmaları Yılığ, Belleten, 1953, s. 93, 105 ve bilhassa 119) yukarıdaki bahsettiğimiz *müzik*, *mızika*, *musiki* kelimeleri hakkında ve fakat aralarındaki farkları görmeksizin aynı kanaati (demek ki : *Yunanca*) paylaşmaktadır.

16 Aksine Osmanlıcada raslanan *musikiyye* (= müzik) kelimesi söylediğimiz Arapçada sıfat olarak *mûsikî*'nin bir müennes isimleştirilmesinin şeklidir.

ğer yönde aranmalıdır. Bugünkü Latin harfli alfabede farkı kaybolmuş olan Osmanlıca *موسيقى* veya *موسقى* nin iki imlâ çeşitlemesi, Farsçadaki kelimenin yazı ve okunuşunu aynen tekrarlamaktadır; halbuki Arapçada tek şekilde bulunan ve harekelenen *موسيقى* nin telâffuzu ile Osmanlıcadaki şeklin hiç bir ilgisi yoktur¹⁷. Bu hususta söylediklerimizi özetlersek, esas Yunanca *μουσική* (*musiké - musiki*) kelimesinden muhtelif devirlerde farklı vetireler dolayısıyla üç ayrı Türkçe şekli meydana getirildiği sonucu ortaya çıkar: *müzik* Fransızca, *mızika* İtalyanca yollarıyla (sıraya göre 1. ve 7. paragraflardaki hususlar) gelmiştir; *musiki* ise, aynı Grekçe menşeden türetilmiş olan bu kelime, Arapça yolu ile değil, aksine Farsça yoluyla Türkçeye girmiştir; bu zarurî belirtme bir yana, *musiki* kelimesi yine de *İslâm medeniyeti çerçevesinde olan ve bu vasıta ile Türkçeye geçen Yunanca kelimeler* adlı 4. paragrafın şümülüne girer¹⁸.

NAVLUN, NEVLUN, NEVL, NEVTİ, NUTİ, NEFTİ

Yunanca *ναύλον* veya *ναύλος* (*náulon - náulos*, klasik devir sonrasının okunuşuna göre *návlon - návlos*) Arapça *نول* veya *نولون* ile Türkçedeki *navlun*'un her üç şekline de esas olan Grekçe asıllı kelimedir. Türkçeye gelince, *navlun* kelimesinin Grekçeden dolaysız geçmiş veya Grekçeden Arapça yoluyla Türkçeye gelmiş olması, meselenin temelli noktasıdır. Evvelce zikredilmiş olan *Lingua Franca*'da H. ve R. Kahane ile A. Tietze¹⁹

17 Osmanlıcadaki iki türlü yazılı *موسيقى - موسقى* için krşl. *Kamus-ü Türki* s. 1429 ve D. KELEKİAN (aynı esr. s. 1245 ve 1246); Farsçadakinin hakkında: I.A. VULLERS, *Lexicon Persico-Latinum*, Bonn 1855-1864, III cilt s. 1228 ile F. STEINGASS, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Beyruth 484. sahifemizin 15. notunda 1892 (1970 baskı), s. 1344 ve 1345 zikredilmiş eserlere nispetle sadece Arapça, Farsca ve Türkçe kelimeleri kapsıyan Zenker'in Sözlüğünde üç dilin etimolojik bağışlaşması meselesine temas edilmesine rağmen, Grekçe asıllı gösterilen *موسيقى* şekli, farkına varılmaksızın, tam Farsca olarak kaydedilmektedir (J.T. ZENKER, *Dictionnaire Turc-Arabe-Persan*, Leipzig 1866 - 1876, II. s. 892).

18 Görüldüğü gibi, dil bakımından 4. paragrafın tarifinde bulunan genel «İslâm medeniyeti çerçevesi» ifadesi tesadüfi olarak kullanılmamıştır. Gerçekten birçok Arapça kelimeler Farsça yoluyla Türkçeye girmiş olduğu gibi, aynı tarzda bir miktar da Grekçe terimler sadece Farsca delâletiyle veya Arapçadan Farsçaya ve buradan Türkçeye geçtiler.

19 Aynı eser, s. 318.

bu son hipoteze, yani *navlun* kelimesinin Arapça yoluyla Türkçeye geçmiş olduğu fikrine meyyal görünüyorlar; onlara göre Rumcanın Türkçeye tesiri başladığı zaman Yunancanın tekil yalın ve -i halini işaret eden $\nu (=n)$ harfi artık telâffuz edilmemekteydi. Misal olarak, eski Yunanca *návlon* konuşulan lisan (Rumca) da sadece *návlo* (ναύλο) yazılabilecek ve okunacaktı²⁰. Aksine Arapça نولون şeklinde Yunanca $\nu (=on)$ sonekinin و da tamamen muhafaza edilmesi, bu kelimenin Yunancadan - Rumcadan değil - alındığını göstermektedir²¹.

Arapçada نولون şeklinin yanında نول de buluruz: bu iki kelime Osmanlıcaya geçip şimdiki Türkçenin transkripsiyonuna göre *nevl*, *nevlun* şeklinde yazılmaktadır. Fakat Arapçada gayet istisnâî ve her halde gayrifasih²², Osmanlıcada ise aksine çok mutad ve bugünkü Türkçede tek kullanılan şekil olarak ناولون a da rastlanır. Daha eski ve edebî arapçaya ait نول نولون şekillerine nisbetle, Osmanlıca-Türkçe ناولون - *navlun* kelimesinin fark ve özelliği mevcut olan elif harfinden ibaret olmaktadır. Yunanca ναύλον (*návlon*) kelimesinde bulunan αυ (*au*, klâsik devir sonrası okunuşu av) diftongu و - transkribe edilip Grekçenin orijinal av telaffuzu Arapçada zamanla kaybolmuş o derece ki Osmanlıcaya geçtikten sonra orda tam *ev* şeklini almıştır. Fakat نولون kelimesinin yanında ona paralel sayılan ve bugünkü Türkçede tek tarzda istimal edilen elifli olarak ناولون Osmanlıcada meydana gelmiştir.

Eski Yunanca ve Rumcanın, yâni her devrin Grekçesinin av diftongundaki α (alfa) harfinin açık telaffuzunu ilk haline getiren söz konusu Osmanlıca ve Türkçedeki elif ilâvesini, Akdeniz sahasında tesirini hiç durmadan hissettiren Yunanca ve Rumca *návlon* kelimesine adaptasyon saymak-

20 Fakat daha doğru söylemek gerekirse bugünkü konuşulan dilde sadece *návlos* (ile çoğulu *návli*) veya *návla* (yalnız çoğul olarak) kullanılmaktadır.

21 $\nu (=n)$ harfi, Eski Yunancada olduğu gibi, modern Özyunancada da mecburen muhafaza edilmektedir. Fakat dikkat edilmelidir ki esas yalnız yazılan ve bir dereceye kadar sun'î bir lisan olarak Özyunanca, modern Doğu Akdeniz dillerine tesir edemezdi ve etmemektedir.

22 Bak. R. DOZY, *Supplément aux Dictionnaires Arabes*, II. baskı, Paris 1927, II, s. 632. Arapça ناولون şeklinin Dozy lûgatında geçmesi, kelimenin nadirliğini kâfi derecede göstermektedir. Bu tali Arapça şeklinin muhafaza edilmesi, Osmanlıca Rumca müşterek tesiri ile olmuştur (Krşl. daha çok Grekçeleşen Suriye mahallî şekli ناليون *nalyon*: C. DENIZEAU, *Dictionnaire des parlars arabes de Syrie, Liban et Palestine*, Paris 1960, s. 509)..

tayız. *Nevl*, *nevlun* şekilleri Türkçede kayboldu; halbuki *navlun* kullanılmakta ve canlılığını devam ettirmektedir. Fakat yalnız bu değil. Türkçenin fonetiğine nisbetle, sesleştirme bakımından Arapça alfabenin inkâr edilemez eksikliğini karşılamak ve güç kelimelerin doğru telaffuzunu belirtmek için latin harfli bir transkripsyonu veya hususî işaretleri ilâve eden Osmanlıların son devrindeki bazı lûgatlarında ناولون şekli şimdiki Türkçedeki *navlun* gibi değil, *navlon*, yani tam Grekçe ναύλον gibi, transkribe edilmiştir²³.

Navlun kelimesi *nau-* (Yunanca ναύς *naus*=gemi) köküne bağlıdır. Bu kök Akdeniz sahasında deniz hayatına ait diğer Grekçe terimler kadar yaygındır. Misal olarak Yunanca ναύτης (*náutēs*, elenistik devrinin okunuşu *návīēs*, Ortaçağ ve şimdiki telaffuza göre *náfīs*) kelimesinden Arapça نوتي (gemici) türetilmiştir. Harekesiz halde bulunan نوتي kelimesi iki vokalizasyon ihtimali doğurmuştur: Grekçenin şemasından uzaklaşmış olan نوتي ve Yunanca okunuşuna sadık kalan نوتي şekli: bunların ikisi de Osmanlıcaya geçmişlerdir. Bu hususta *nuti* ile *nevti* terimleri, Arapça yoluyla Türkçeye geçmiş olan Grekçe kelimelerdir (4. yol). *Nevti*, *nuti* kelimeleri şimdiki Türkçede kaybolmuştur. Bir de yalnız eski Osmanlıca evrak ve metinlerde rastlanan نفقى şekli vardır²⁴ *Neftiye* gelince, bunda yeni Yunanca fonetiğindeki hususî αυίευ diftonglarının *af*, *ef* okunuşunun tekrarlanmasından, kelimenin Grekçe ναύτης (şimdiki telaffuza göre *náfīs*) ten dolaysız olarak Türkçeye geçtiği anlaşılmaktadır. *Nevti*, *nuti* den farklı olarak

23 S. SÂMÎ'nin *Kamus-u Fransevî* (Türkçe-Fransızca bölümü) İst. 1885, s. 1117 de : ناولون *navlon*; aynen D. KELEKİAN'ın *Kamus-u Fransevî* (Türkçe Fransızca bölümü), İst. 1911, s. 1267. Ş. SÂMÎ'nin *Kamus-u Türki* aynı esr. s. 1452 de ناولون rastlanır: وَ (=o: vav mebsute sakile) hakkında, «işarat-ı mahsuse»ye ait lûgatın başlangıçtaki numarasız sahifeye bakınız. Yukarıdaki zikredilen birinci ve ikinci sözlüklerde ناولون un etimolojisi yanlış olarak İtalyanca gösterildiği halde, bütün diğer daha modern 19gat ve etüdlerden bile ayrı ve tek olarak *Kamus-u Türki*'nin نول (s. 1475) ve ناولون (s. 1452) maddelerinde iki kelimenin farkının ve onların farklı etimolojik vetiresinin bazı cihetlerden sezildiği görülmektedir. نول ise, Yunanca ναύλον dan Arapça kelime denilip, onun Arapça müzekker olduğu da ilâve edilir. Fakat ناولون (bugünkü Türkçedeki *navlun*) hakkında ise, Arapçadan değil, sadece «Yunanca ναύλον dan» denilmektedir.

24 *Nefti* hakkındaki kaynaklar için, krşl. H. ve R. KAHANE - A. TIETZE, aynı esr. S. 546 - 547, No. 817 ve A. TIETZE, *XVI. asır Türk şürinde gemici dili* (*Fuad Köprülü Armağanı*, İst. 1953) s. 512, beyit 16 b, ve s. 515.

nefti kelimesini 3. paragrafta (Rumcadan Türkçeye vasıtasız katkı) nazara alınan hususlardan birisi addedebiliriz.

Daha müphem, bazı noktalarda yapılmış olan mevcut izahlar ile alelade etimolojik yorumlardan itiraz edilebilecek hususları incelemeye çalışacağız.

SIRA

Sıra kelimesinin muhtemel Grekçe menşeinin bilhassa modern olmayan eserlerde nazarı itibara alındığı göze çarpmaktadır. Günümüzdeki sözlüklerde (bunlar arasında *Redhouse* ve *Türkçe Sözlük* misal olabilir) bu husus üzerinde tekrar fikir değiştirilmiş ve öte yandan kelimenin Türkçe kökünün eksikliğinin farkında olunmuyarak²⁵ *sıra* şekli Türkçe kelime gibi verilmiştir²⁶. *Sıra* kelimesinin Türkçe menşeli olduğunun ispatı elbette güç olmakla beraber, Grekçe olduğu rahatlıkla ortaya konabilir. Eski Yunanca σείρά (*seirá*, elenistik devirden itibaren okunuşu *sirá*) «ip», «kuyruk» veya «her uzanan yahut uzatılan nesne» manasına gelip, klâsik devir sonrası Grekçesinde *sıra* anlamına (mesela : hükümdar veya hanedanların sıraları) yaklaşmakta, Rumcadaki σείρά (*sirá*) mecaz veya müşahhas muh-

25 *Sıra* asıl kelime olduğundan, tabiatıyla *svralamak*, *sırasız* v.s. müstaklaları *svranın* etimolojik yorumuna bağlıdır.

26 Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bir kelimeye etimolojik işaret konulmamış ise, söz konusu kelimenin Türkçe menşeli veya menşeinin meçhul olduğu anlaşılır : hiç olmazsa *Redhouse*, aynı esr., s. XXVI, *Kamus-u Türkî* (s. 825) ve B. KERESTECİYAN [KERESTEDJIAN] *Dictionnaire étymologique de la langue Turque*, Londra 1912, s. 232) da böyledir. H.K. KADRİ (aynı esr., III, s. 351) Grekçe hususlarında zaten Bedros efendi (Keresteciyan) ye tamamiyle bağlı olup, son olarak S.Y. BAYDUR (aynı esr., s. 112 ve 117)) Türkçe *svra*'nın Yunanca menşeinin göstermekte ise de, aksine bu kelimenin Grekçe menşeinin bildirmiyenler çoğunluğundadır. İstanbul'da 1899 senesinde neşredilmiş olan Chloros'un Türkçe-Yunanca lûgatında bile *svra*'nın σείρά (*sıra*) kelimesinin karşılığı olduğu hususu, transkripsiyonunda σήρά (*sıra*) olarak belirtildiği halde, hiç bir şüphe gösterilmeyip doğrudan doğruya söz konusu kelimenin Türkçe menşeli olduğuna işaret edilmiştir (CHLOROS, aynı esr., I, s. 1017). Yunan lisanı ve edebiyatını bilen kimseler tarafından kolayca Grekçeye bağlanabilen veya Grekçe menşei hissedilebilen Türkçe kelimeleri Chloros'un aksine Türkçe menşeli gösterme alışkanlığı, bize yersiz görünmeseydi, İstanbul Rumlarının çevresinden çıkmış olan adı geçen lûgatın inatçı temayülünü, *Devlet-i Osmaniye*'yi gücendirmemek gaye ve endişesine bağlayabilirdik.

tevaları ise şimdiki Türkçedeki ile artık tam bir mutabakat halindedir²⁷. Σειρά'nın kökü şüphesiz arıdır (krşl. Latince *series*, ondan da Fransızca *série*). Son olarak *siránın* Türkçe *sıra* şeklinde okunması ses uyumuna bağlı kalmasıyla kolayca izah edilebilir²⁸.

SIRMA

Bu kelime içinde bundan önceki *sıra* hakkındaki düşüncemizi tekrarlayabiliriz; fakat *sırma* kelimesinin muhtemelen Grekçe menşeli olabileceği üzerinde şimdiye kadar asla ciddî bir şekilde durulmamıştır. Bildiğimize göre yalnız B. Keresteciyan ile ondan naklen H.K. Kadri ve aşağıda izah edeceğimiz gibi R.H. Özdem'in, hepsinde gerçekte istitradî, belirsiz ve tenakuzlu suretle, *sırmanın* Grekçeden gelme ihtimalinin mevcudiyetinden, daha sonra reddedilmesine rağmen, hiç olmazsa menşeinden şüphelenildiğini söyleyebiliriz. Kadrinin lugatında *sırma* kelimesi Türkçe kabul edilip etimolojik bakımdan ona bağlı olduğu düşüncesiyle, *sıyırma* fiilinin maddesinde kaydedilmiştir: bu madde içinde *sırma* hakkında sadece Keresteciyan'ın verdiği izah aynen nakledilmiş ve buna hiçbir bilgi ilâve olunmamıştır²⁹. Keresteciyan'ın sözlüğünde ise *sırma* maddesinin yanında asterisk mevcut bulunmadığına göre, bu kelimenin Türkçe menşeli olduğu zimnen kabul edilmektedir. Fakat yalnız bu değil: bir kaç Yunanca köklerle söz konusu kelimenin münasebetini ima ettikten sonra, beklenmiyen bir tarzda ve gayrimantıkî bir şekilde kendisinin bir az önce ileri sürdüğünü tamamen unutmuş gözükerek, Grekçe σύρμα (*syrma*) kelimesinin Türkçeden Rumcaya doğru-

27 Bahsedilen veya bahsedilecek Grekçe kelimenin mealleri üzerine her defa bir Grekçe sözlüğün sahifelerine işaret etmemiz lüzumsuzdur: Eski Yunancaya mahsus olan H.G. LIDDELL - R. SCOTT, *A Greek - English Lexikon*, Oxford 1953 baskısı, Rumca hakkında N.P. ANDRIOTIS, *Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ ἢς Κοινῆς Νεοελληνικῆς*, Selânik 1967 (Rumcanın etimolojik Lûgatı) ve bilhassa her devrin Grekçe (klâsik ile Ortaçağ Yunanca, Rumca ile asrî Özyunanca) sine dair en geniş sözlük olarak D. DİMİTRAKOS, *Μέγα Λεξικὸν ὀλητῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης* (= Tüm Yunanca Dilin Büyük Sözlüğü), 9 cilt, 8056 sayfa, Atina 1958 baskısında arzu edilen kelimenin karşılık maddesinde denetlenmesi kifayet eder.

28 *Sıra*'nın iki Osmanlıca imlâsı (سړا ile سړا) i-ı salınımlı aksettirebilir.

29. H.K. KADRİ, aynı eser., III, s. 358.

dan doğruya geçtiği neticesine varıyor³⁰. Son olarak Özdem'in kaydettiği husus ortada kalıyor : fakat adı geçen metin o kadar karmakarışık ve bazı noktalarda kat'iyen izah edilemez bir durumda olduğu için onu aynen vermekle yetiniyor ve başkaları marifetiyle bir yorumunun yapılabileceği ümidinde bulunuyoruz³¹. Böylece belirsiz imalar bir yana, diğer hepsi tarafından *sırma* kelimesi her zaman şüphesiz Türkçe olarak anlaşıldı; o derecede ki, Dozy'nin lûgatında, başka çözümler bulunmadığından, «bonnet de femme, en or ou en argent, percé à jour» veya «sorte de corne faite d'un de ces métaux» şeklinde izah edilen, Berberi kabilelerinde kullanılan صارمه da Türkçe *sırma*'nın bir müştakı gibi görülmüşe benzemektedir³².

Sırma'nın Türkçe özerk kökünün varlığının müphem olmasına mukabil, esasen klâsik devrin lisanında bile mevcut olan Yunanca *sırma*'nın etimolojik teselsülü, devamlılığı ve kendi kendine uygunluğu açık bir keyfiyettir. Arı köklü σύρω (*sýrō*) fiilinin müştakı olarak eski Yunancadaki σύρμα (*sürma-syrma*, klâsik devrin sonrası okunuşuna göre *sırma*) sadece her «çekilebilen veya sürüklenen nesne»yi işaret etmekteyse de, Ortaçağ Grekçesinde, manasının temdidi dolayısıyla, böylece «çekilebilen nesne»ler arasında altın veya gümüş telleri de kapsamaktaydı³³.

30 B. KERESTECİYAN, aynı eser, s. 232.

31 R.H. ÖZDEM (*Dilimizde yerleşmiş yabancı unsurlar*, İst. Üniv. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, I, 1946, s. 145)'in metni şöyledir: «Eski devrin tuvalet maddelerinden *rastık* (*rastık*) farsça, *sırma* (*sırma*) ise, «çekilen tel» ile alâkası yoktur; çünkü bu *tel*'in aslı Yunanca «uzak» mânasına olan *tel*'dir». Acaba metindeki «çekilen tel ile alâkası yok» denilen nesne çok az tanınmış tuvalet maddelerinden biri *sırma sürmeye* karıştırılmış olmasın? (Osmanlıca صيرمه ile صيرمه = *sırma*; ise = *sürme* fakat ص ile س arasındaki mevcut olan fark Osmanlıcada da bir çok yanlış yorumlamaları önliyecektir). Öte yandan ne Türkçedeki *tel* den Rumcaya geçmiş olan τέλι (telâffuzu *téli* = madenden yapılmış ip)'nin ne de Yunanca *sırma*'nın «uzak» manası ile hiç ilgileri yoktur. Veya metindeki «uzak» manası bir «mecazî mana» olabilir mi? Muhtemeldir ki Türkçe kelime olduğu halde *tel*, eski Yunanca *téle* (τήλε = uzak)'ye yanlış olarak yaklaştırılmıştır; misal olarak Grekçe menseli *telégrafon* (Yunanca *téle* = uzak; *gráfo* = yazıyorum) ve ona benzeyen birkaç uluslar arası terimler Türkçe telegraf, *tel*graf olarak Grekçeyi bilmiyen kimseler tarafından meçhul eski Yunanca *téle* ön eki Türkçe *tel* (= maden ipi) ile karıştırılmıştır. (krşl. not 33).

32 R. DOZY, aynı eser, I, s. 831.

33 XII. yüzyılda yaşamış olan Selânikli Eustathios'un Homeros (Odiseia 10 fasıl, 23 mısra üzerinde)'a Şerhinde σύρμα (*sırma*) = gümüş teli manasına

Türkçe menşeli sanılan *sırma* kelimesi ise, sanki gökten inmiş gibi izah edilememektedir, aksine klâsik devirden itibaren Yunancada mevcut olan σύρμα (*sirma*) kelimesinin hiç bir zaman kesilmemiş vetiresi ile anlamı bakımından tam mantıkî bir gelişmesi göz önünde durmaktadır. Görüldüğü gibi Yunanca (ve Türkçe)'deki Grekçe asıllı *sirma* kelimesi Türkçe *tel*'in tam karşılığıdır. Fakat yalnız bu değil : *sirma* sözü Grekçeden Türkçeye geçmiş ise, Türkçeden de *tel* kelimesi Rumcada yerleşip τέλι (*téli*) olmuştur³⁴.

BRE, BİRE, BE, MORE

Bre (*bire*, *be* müştak olan şekillerle) batı Türkçesine ait bir ünlemdir³⁵. *Bre*'nin, dilin garb sahasına aidiyetinden dolayı kolaylıkla kabul edilen yalnız Türkçe menşei değil, aksi ihtimal de düşünülmelidir. Fakat Türkiye'de, bütün Balkan dillerinde mevcut bulunan *bre* (ile müştakları)nin doğrudan doğruya Türkçe asıllı bir nida olduğu kabul edilmektedir.

Bildiğimize göre Türkiye dışında 1893 senesinde ilk defa olarak G. Meyer, tam doğru bir etimolojik yorum vermemesine rağmen, Türkçe *bre* ünleminin Grekçe menşesine işaret etmiştir³⁶.

Bununla beraber 1901 yılında büyük Yunan filologu Hacidakis'in neşrettiği temel eserde şüpheye yer vermez deliller yolu ile Grekçe *bre* nidası

alınmıştır. Söz konusu kelimenin tâli tekâmülü dolayısıyla bugünkü Özyunanca *telegrafikon sirma* (= telegraf teli)'ya rastlanır; sıfatlaştırılmış kelimeyi menfi yapan α (alfa : a- Grekçe öneki = Türkçe soneki siz, - siz) harfine katılırsa *asirmatos telegrafia* (= telsiz telegraf) ve ona benzeyen şekilleri meydana getirmektedir. Son naklettiğimiz *asirmatos telegrafia* ifadesindeki (Yun. a- = Türkçe -siz, -süz; Yun. *sirma* = Türkçe *tel*; Yun. *téle* = Türkçe *uzak*; Yun. *grafo* = Türkçe *yazıyorum*) şekilleri dikkate alınırsa 31. nottaki işaret edilmiş yanlışlıkların ilk kökü ve *sürme - sırma - uzak - téle - tel* karışıklığı tamamen anlaşılabilir.

34 *Sıra* hakkında söylediğimiz gibi *sirma*'nın Türkçe *sırma* şeklinde okunması, ses uyumu kaidesi ile izah edilebilir; öte yandan *sırma*'nın iki şekilde Osmanlıca imlâsı صيرمه ile صرمة i ile ı arasında biraz önce de ifade ettiğimiz salınma işaret olsa gerektir.

35 H.K. KADRİ, aynı eser, I, s. 694.

36 MEYER (aynı eser, s. 60) «işte», «hey», «yahu» mecaz manasında alınan εύρισκω (*evrisko*=bulmak) fiilinin geniş zaman (ikinci aorist) εύρέ (*evré*) sinden, Rumca *vre* ile binnetice Türkçe *bre* yi iştikak ettirmektedir. Rumca *bre-vre* nin etimolojik vetiresi biraz sonra görülecektir.

meselesi kesin bir surette çözülmüştür³⁷. Yunanistan'da ve Yunanistan'ın dışında ittifakla kabul edilen Hacıdakıs'in izahına göre, İncil'de ve ondan daha eski eserlerde de rastlanan arı menşeli klâsik Yunanca $\mu\omega\rho\acute{o}\varsigma$ (*mōrós*) sıfatından Grekçe *mbré*, *bré* şekilleri türetilmiştir. Sadece «deli» veya «saf ve biraz budala» manalarına gelen söz konusu eski Yunanca *mōrós* kelimesi, seslenme durumu (vokatif hal) nda bulunurken, Grekçe çekim kaidelerine göre $\mu\omega\rho\acute{e}$ (*mōré*) olmaktadır. Türkçeye de meçhul olmıyan ve fakat bugünkü Rumcada sık sık kullanılan *mōré* şekli «ey deli kardeş», «vay budalacak» «ey azizim» veya, sesin tarzı ve cümlelerin akışına göre, her nasılsa asla tam kıbar olmıyarak «yahu, sen, herif» ve saire anlamlarına yaklaşmaktadır. *Mōré* kelimesinin ortasında bulunan «omega» ($\omega = \bar{o}$) düşmesi ile, Grekçe kısaltılmış şekiller meydana getirilmektedir. *M(ō)rē-mré*'nin en eski varyantı *mbré* dir. Eski Yunanca β (béta = b) Ortaçağ ve sonrası okunuşunda tam *víta* (=v) olduğu için Rumcada *b* harfinin sesi $\mu\pi$ (mp) formüllü delâletle temsil edilir : fakat böylece *mb* şekli geniz sesi az çok muhafaza edilirse, kelimenin başında gerçekte kaybolur. Kısaca Grekçeye mahsus *b > v*, *mp > mb > b* arasındaki salınım sebebiyle, aslen eski Yunanca olan şimdiki Rumcada da kullanılan *mōré* şekline bağlı *mbré*, *bré*, *vré*, *ré* varyantlarına rastlanmaktadır.

Grekçe hakkında yukarıdaki izahlar artık teori değil, aksine bütün Yunan ve Yunan dışı filologlar tarafından ittifakla kabul edilmiştir. Muteber Balkanolog Sandfeld de bütün Balkan yarımadasının (Türkçe dahil) dillerinde rastlanan *more*, *bre* ve sairenin Eski Yunanca *mōrós*'un seslenme durumu *mōré* kelimesinin müştak ve varyantları olduklarını ileri sürmektedir³⁸. Bu hususun çözümünde şüpheli noktalar olmamasına rağmen herkes tarafından kabul edilen ve bu yüzden artık kapatılmış olan söz konusu meselenin sadece Türkiyede bilinmemiş kalması hayret uyandırmaktadır. Neticе olarak *bre* nidasının menşei kat'iyen nazara alınmadığı için Türkçe sözlüklerde adı geçen ünlem, üzerinde hiç durulmadan, Türkçe asıllı kelime olarak kaydedilmiştir.

37 G.N. HACIDAKIS [CHATZIDAKIS], *Γλωσσικά Μελέται I*, Atina 1901; *bre* hakkında s. 204-213.

38 K. SANDFELD, *Linguistique Balcanique, problèmes et résultats*, Paris 1930, s. 20. Kriş. L. BAZIN, *Introduction à l'étude pratique de la Langue Turque*, Paris 1968, s. 158 : «[Türkçe] *be!* ou *bre!* Du grec *more!* «fous!»; interpellation brutale».

Gerçekten esas eski Yunanca *mōrós - mōré* (ile Rumca varyantları) den dört Türkçe nida türetilmiştir. Bunların arasında en az kullanılan Türkçe *more*'de ise, nadir kullanılmasına rağmen söz konusu şekil Yunanca prototipini tamamen tekrarlamaktadır. Diğer taraftan, *mōré > mré > mbré* vetiresinin içinden meydana getirilmiş olan Rumca *μπρέ (bré)*, Türkçe *bre*'de aynen tekrerrir etmektedir. Nihayet, Rumcaya meçhul, aksine doğrudan doğruya Türkçe *bre*'den türetilmiş olan iki şekle de rastlanır: *bire* ile *be*. Bilhassa taşraya ait *bire* ifadesinde, nidanın gövdesine *i* seslisi ilâve edilmiştir: yabancı kelimelerde iki sessiz arasına bir *i* (veya *ı*) nin sokulması Türkçede ve özellikle Anadolu şivelerinde müşterek bir fenomendir. (krşl. Hristiyan > hristiyan³⁹, ism > isim, kapitalizm > kapitalizim, tren > tiren). Aşıkâr surette *bire* şekli yabancı asıllı *bre*'nin Türkçeye ve bilhassa Anadolu ağızlarının fonetiğine uydurulmakta, öte yandan *bre*'nin Türk diline nisbeten esaslı yabancılığını ispat etmektedir. *Be* (*bre - bire*'nin kısaltılmış şekli) ise, *bire* hususunda tam aksine olarak bilhassa şehirde oturan halk tabakasına ait bir ifadedir.

More, bre, bire, be'nin pek kibar ifadeler olmadıklarını söylemeye lüzum yoktur: nezaket meselesi bir tarafa, Yunanistan'a nisbetle Türkiye'de bu kelimeler itidalle kullanılmaktadır: Yunanistan'ın dışında Rumca konuşan kimselerde bile bu tarz ifadeler pek az rastlamaktayız. Buna mukabil Yunanistan'da bilhassa büyük şehirlerde ve gençler arasında *mōré* v.s. ünlemler insanı şaşırtacak derecede çoktur.

Adı geçen nidalar Türkçe hususunda yukarıda izah ettiğimiz tarzlarda, Yunanistan'da da nihaî bir gelişme ve muayyeniyet vetiresi görmüşler: *μπρέ (mpré, telaffuzu bré)* ise, Türkçe *bire* gibi, taşra ve köylere bırakılmıştır; *βρέ (vré)* en az adı varyant neticelenmesi sebebiyle, orta-yüksek zümrelerde de duyulur. Üçüncü ifadeye gelince, tam Türkçe *be* gibi kısaltılmış şekil ve kullanma tarzı bakımından da buna müşâbih olarak, bugünkü Grekçedeki *ρέ (ré)* şehirlerde ve bilhassa gençler tarafından devamlı söylenmektedir⁴⁰. Bununla beraber eski Yunancada da bulunan ve yukarıda anlatılan müştak şekillerin sanki prototipi olarak *mōré* ünlemi, Grekçe-

39 Bakınız s. 474, A).

40 Anlamın farkı bir yana, Grekçe ifadesinden elbette daha az bayağı olan ve aynı derecede genellikle şehirlerde oturan gençlere mahsus, fasılasız lüzumsuz surette söylenilen Türkçe «şey» persengi ile şimdiki Grekçenin «en modern» sanılan şekli *ρέ (ré)* nakaratını karşılaştırmak mümkündür.

nin günlük kullanımındaki şehir ile köyde müşterek manalarında yıpranmış ve bayağı ifadelerin şüphesiz en revaçlısıdır.

Görüldüğü gibi Grekçe *mōré* (ile *mbré* - *bré*, *vré*, *ré* ona bağlı şekiller) her ne kadar yüksek nezaketin temsilcileri addedilemezler ise de, bunların klâsik devirden itibaren teselsül eden etimolojik oluşumu ve fasılasız lisanî gelişmesi kolayca izlenebilmektedir. Türk dilinde ise bu nidaların böyle bir gelişme tarihi yoktur; bu sebeple *bre* v.s. nidalarının Türkçe sayılmalarında mahzur olmasa gerek.

İstanbul 1972